

Kan de inzet van varkens het broedsucces van ganzen beperken?

Praktijkproef geïnitieerd door de werkgroep “Alternatieven voor schadebestrijding door afschot” — Een samenwerkingsproject tussen Dierenbescherming, Faunabeheereenheid Utrecht & Provincie Utrecht

(de gegevens van deze praktijkproef zijn geëvalueerd door de Provincie Utrecht).

Projectuitvoering in samenwerking met Gemeente Houten en Pig Me (nu gefuseerd met Buitengewone varkens)

Foto: Peter van Wieringen

Auteur J. Barke (provincie Utrecht), Utrecht 3 december 2019

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Vraagstelling	5
Projectgebied en afrastering	6
Uitvoering van de praktijkproef	7
Resultaten	9
Interpretatie van de veldgegevens	10
Conclusie van de praktijkproef	12
Samenvatting	14
Aanbevelingen	15
Dankwoord	16
Bijlage 1 Voorwerk en randvoorwaarden	17
Bijlage 2 Aandachtspunten	21

Inleiding

Er is een groeiende maatschappelijke en politieke behoefte aan alternatieve mogelijkheden om schade of dreigende schade door ganzen te beperken. Tot nu wordt vooral ingezet op reductie van de populatie door afschot en door vangen en doden tijdens de rui. Echter, als het aantal ganzen verlaagd is, dan nog kan er schade optreden en zijn alternatieven voor verjaging met afschot gewenst. Ook is er behoefte aan inrichtings- en beheermaatregelen om nieuwe aanwas te voorkomen of te beperken. De hier beschreven praktijkproef probeert antwoord te geven op de vraag of varkens ingezet kunnen worden bij het onklaar maken van ganzennesten.

Tussen 2013 en 2018 zijn er in de provincie Utrecht jaarlijks tussen de 20.000 en 30.000 ganzen gedood om de ganzenpopulaties te reduceren. Bovendien zijn er vele vrijwilligers actief om op de vele locaties waar deze ganzensoorten broeden, ganzeneieren onklaar te maken om het broedsucces te beperken en de aanwas van nieuwe ganzen in toom te houden. Deze maatregelen worden genomen om landbouwschade of onveilige verkeerssituaties door (jonge) ganzen te beperken.

De Provincie Utrecht zoekt nu, in samenwerking met de Dierenbescherming en de Faunabeheereenheid Utrecht, naar alternatieven voor het doden van ganzen. Om de effectiviteit van deze maatregelen te testen worden er praktijkproeven uitgevoerd. Eén van de mogelijke alternatieven voor het doden van volwassen ganzen die hierbij onderzocht wordt, is de mogelijkheid om varkens gericht in te zetten voor legselbeperking in ganzenbroedgebieden. Varkens zijn dol op eieren en als ze een keer de smaak te pakken hebben, gaan ze op zoek naar meer. Daarom heeft de Provincie Utrecht in samenwerking met de Gemeente Houten en het bedrijf *PigMe* onderzocht of, door het houden van varkens in een afgesloten terrein waar ieder jaar veel grauwe ganzen en brand ganzen broeden, het ganzenbroedsucces kan worden verminderd.

(Uitsnede) Foto: Peter van Wieringen

De locatie die voor dit onderzoeksproject is uitgekozen is een terrein ten zuidwesten van Houten, dat in bezit is van de gemeente Houten. Dit terrein is ingericht om water te zuiveren op natuurlijke wijze (helofytenfilter) en is niet openbaar toegankelijk. Het gebied wordt daardoor minimaal verstoord door mensen. Het gebied is geschikt als broed- en opgroeigebied door de combinatie van oevervegetatie (voornamelijk riet) in combinatie met open water. Open water is essentieel voor de ganzen om met de kuikens te kunnen vluchten bij gevaar.

Jaarlijks broeden in dit gebied veel ganzen: In 2018 zijn 80 nesten van de grauwe gans aangetroffen en 13 nesten van de brandgans. Op dit moment worden in dit gebied de ganzeneieren (ieder jaar rond de 600 eieren) handmatig onklaar gemaakt door de Gemeente Houten om de ganzenpopulatie binnen de perken te houden. Dit gebied grenst namelijk aan de rondweg in Houten, waar overstekende ganzenjongen kunnen zorgen voor een onveilige verkeerssituatie.

Helofytenfilter in het zuidwest Houten

Foto: Peter van Wieringen

Vraagstelling

Is het mogelijk door het hoeden van varkens in een gebied waar veel ganzen broeden, het ganzenbroedsucces te beperken?

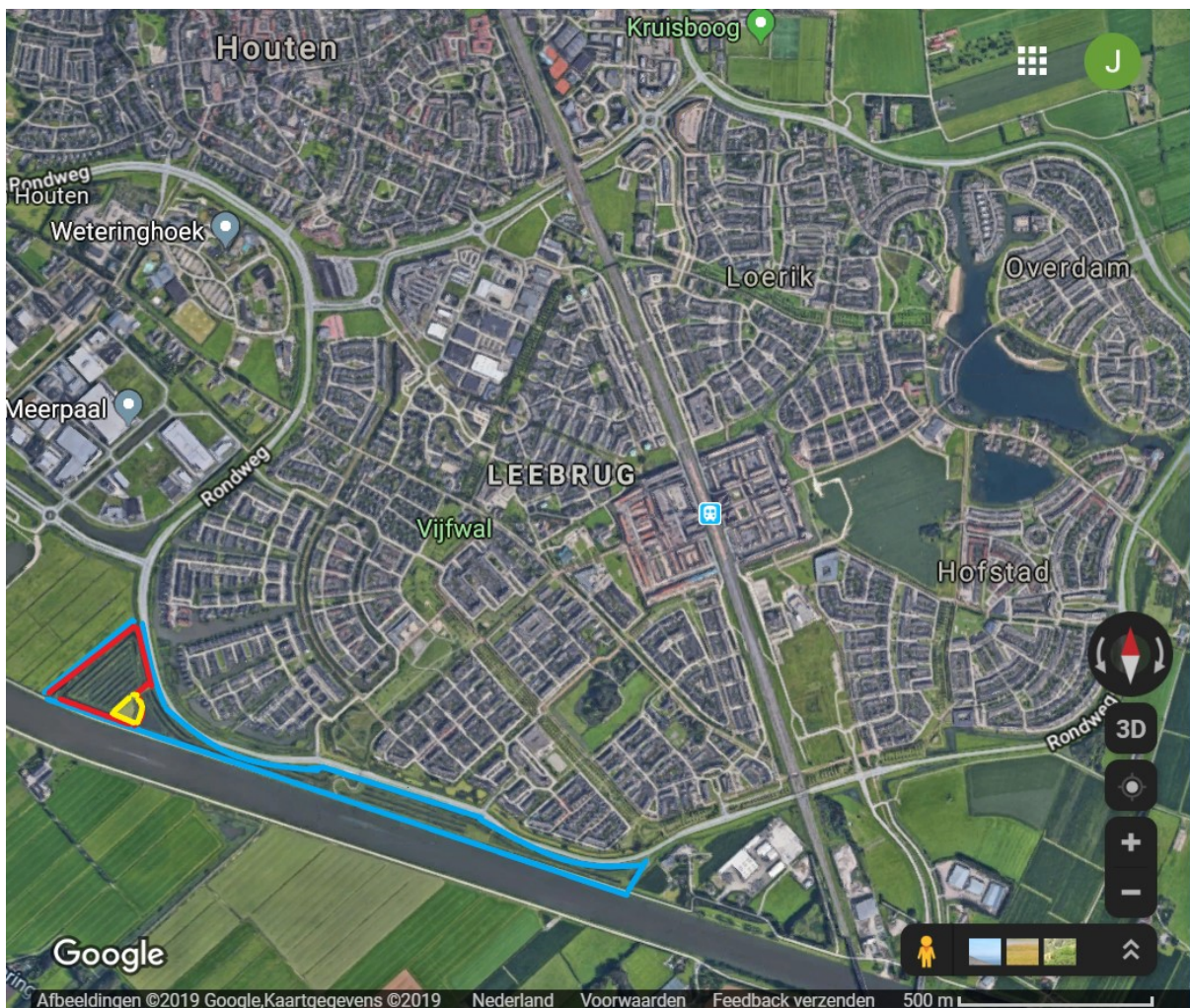

Foto: Dolinda Dupont Fotografie

Projectgebied en afrastering

Het gebied ten zuidwesten van Houten (zie figuur 1; blauw kader) heeft een oppervlak van in totaal ongeveer 10 hectare. De meeste ganzen broeden in het rood omkaderde deel van het terrein (zie figuur 1: rood kader; circa 3,5 hectare). Dit deel van het terrein werd voor dit onderzoek afgerasterd voor de varkens (nu: uitloopraster), zodat deze niet konden ontsnappen; het bestaat uit een stelsel van watergangen gescheiden door smalle kades. Omdat van varkens bekend is dat deze graag wroeten, werden de varkens ter bescherming van het terrein het grootste deel van de tijd in een binnenraster gehouden (zie figuur 1: binnenraster; geel kader; circa 0,15 hectare). Eén keer per week zijn de varkens onder begeleiding van o.a. de varkenshoeder uitgelaten in het uitloopraster om de ganzeneieren te kunnen opeten. Zodra er geen ganzenbroedgevallen meer zijn aangetroffen, zijn de varkens uitsluitend in het binnenraster gehouden. Het door het uitloopraster begrensde gebied wordt aangeduid als het projectgebied.

Er zijn in totaal 10 varkens ingezet voor het beheer. Dat betekent dat er per varken in het binnenraster een oppervlak van circa 150 m² aanwezig was.

Figuur 1: Helofytenveld in het zuidwesten van Houten (blauw) met uitloopraster (rood) en binnenraster (geel).

Vorbereiding op de praktijkproef, aandachtspunten wet- en regelgeving

Voorafgaand aan de proef werd toestemming en medewerking gevraagd aan de grondeigenaar, de Gemeente Houten. Tevens vonden er gesprekken plaats met varkensspecialisten, dierenartsen en varkenshouders om te kunnen garanderen dat de geldende wet- en regelgeving omtrent het houden en vervoeren van de varkens werd gerespecteerd in deze proef. Ten aanzien van besmettelijke dierziekten die een gevaar zijn voor de commerciële varkenshouderij is een risico-inventarisatie gemaakt. Het zou daarbij voornamelijk gaan om Afrikaanse Varkenspest (AVP), Klassieke Varkenspest en Aujeszky. Nederland is op dit moment vrij van al deze ziekten. Indien er ergens in het land Klassieke Varkenspest of Aujeszky uitbreekt zullen de dieren in Houten opgehokt worden, of, indien er nog geen sprake is van een landelijk vervoersverbod zullen deze dieren direct naar de slacht gaan. Er is hiertoe een geschikte huisvesting (schuilhut) geplaatst voor de varkens op het terrein zelf; hiertoe is in november 2018 door de Gemeente Houten een omgevingsvergunning afgegeven. Het grootste risico voor AVP wordt gevormd door transportmiddelen, het voeren van besmet voedsel en contact met wilde zwijnen. De dieren in Houten worden enkel vervoerd door middel van eigen, gereinigde transportmiddelen, er wordt geen swill (gekookt keukenafval en etensresten) gevoerd en voor wilde zwijnen geldt een nul-stand in Utrecht. De kans dat de varkens in dit varkensarme gebied besmet worden met een dierziekte als bovengenoemde is momenteel dus zeer klein en zeker niet groter dan bij een commercieel biologisch bedrijf met een commercieel biologisch bedrijf met buitenuitloop van de varkens. De Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde, die de toenmalige gedeputeerde Maasdam over deze risico's van de proef bevroeg, kon met bovenstaande antwoord overtuigd worden van de zorgvuldige voorbereidingen die vooraf zijn gegaan aan deze proef. Ook de zorgen van de Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn van het Ministerie van LNV konden worden weggenomen door het uiteenzetten van bovenstaande overwegingen. Tenslotte informeerde een Inspecteur Auditor Feed bij de NVWA naar de praktijkproef. Ook zij stelde bezorgde vragen, onder meer met betrekking tot de ganzeneieren als voedingsmiddel voor de varkens. In een gezamenlijk gesprek met de NVWA werd geconcludeerd dat het project zorgvuldig was voorbereid. Hoewel ganzeneieren niet in het Feed Material Registerverordening (EG verordening 68/2013) zijn opgenomen, geldt voor vrije uitloopvarkens die op weidepercelen aanwezige (ganzenei)eren eten dat deze eieren niet als voedermiddel in de handel gebracht zijn en daarmee niet vallen onder de verplichting van aanmelden in het Feed Material Register.

Vanwege het risico op overdracht van dierziektes was het tijdelijk (voor de broedperiode van de ganzen) inzetten van varkens en vervolgens weer terugbrengen bij de varkenshouder geen optie voor deze proef. Het werd daarom ervoor gekozen de varkens tot de slacht in het gebied te houden.

De inzet van varkens voor de reductie van het broedsucces van de grauwe gans en de brandgans is ontheffingsplichtig voor de Wet natuurbescherming. De provincie Utrecht heeft hiertoe op 27 februari 2019 een ontheffing Wet natuurbescherming verleend. Ook voor het geval er bij deze proef een nest van een wilde eend zou worden beschadigd, is bovengenoemde ontheffing van kracht.

De (juridische) randvoorwaarden spelen een essentiële rol bij het tot stand komen van dit soort projecten (zie voor meer detail informatie bijlagen 1 en 2 bij dit rapport).

Varkens hoeden en verzamelen onderzoeksgegevens

Op 11 maart 2019 zijn de varkens door *Pig Me* naar het projectgebied gebracht en losgelaten in het binnenraster. Gedurende iets meer dan één maand – tussen 25 maart 2019 en 29 april 2019 – zijn de varkens iedere week in het uitloopraster gehoed door Josse Haarhuis (*Pig Me*) en Peter van Wieringen (Gemeente Houten), ondersteund door hulpboeren. Daarnaast hebben ze ook het beantwoorden van de volgende onderzoeksvragen op zich genomen:

1. *Hoeveel ganzennesten zijn er in het projectgebied? En hoeveel van welke soort?*
2. *Worden alle eieren opgegeten door de varkens? Zo nee, hoeveel blijven er liggen?*
3. *Op welke nesten wordt reeds gebroed en welke zijn verlaten?*
4. *Hoe reageren de ganzen op de varkens?*
5. *Welke andere beschermde soorten kwamen er in het proefgebied broedend voor en zijn ook deze broedsels beperkt?*

Josse Haarhuis van Pig Me met zijn hond en de varkens tijdens de uitloop. Foto: Dolinda Dupont Fotografie

Beschermen van andere broedvogels in het projectgebied

Het doel van het project is onderzoek naar de legselreductie van de grauwe gans. Grauwe ganzen broeden het vroegst in het seizoen, vóór andere vogelsoorten starten met broeden in het gebied. Echter, de varkens zouden, tijdens hun wekelijkse rondgang, ook een nest van een andere vogelsoort kunnen leegeten, die toch in dezelfde periode als de grauwe gans broedt. Nesten van andere vogelsoorten zijn daarom, voorafgaand aan de wekelijkse rondgang, opgespoord en gemarkeerd en tijdens de uitloop van de varkens afgeschermd voor de varkens.

Resultaten

Tabel 1: De in het veld verzamelde gegevens zijn hieronder samengevat (n.o. = niet onderzocht).

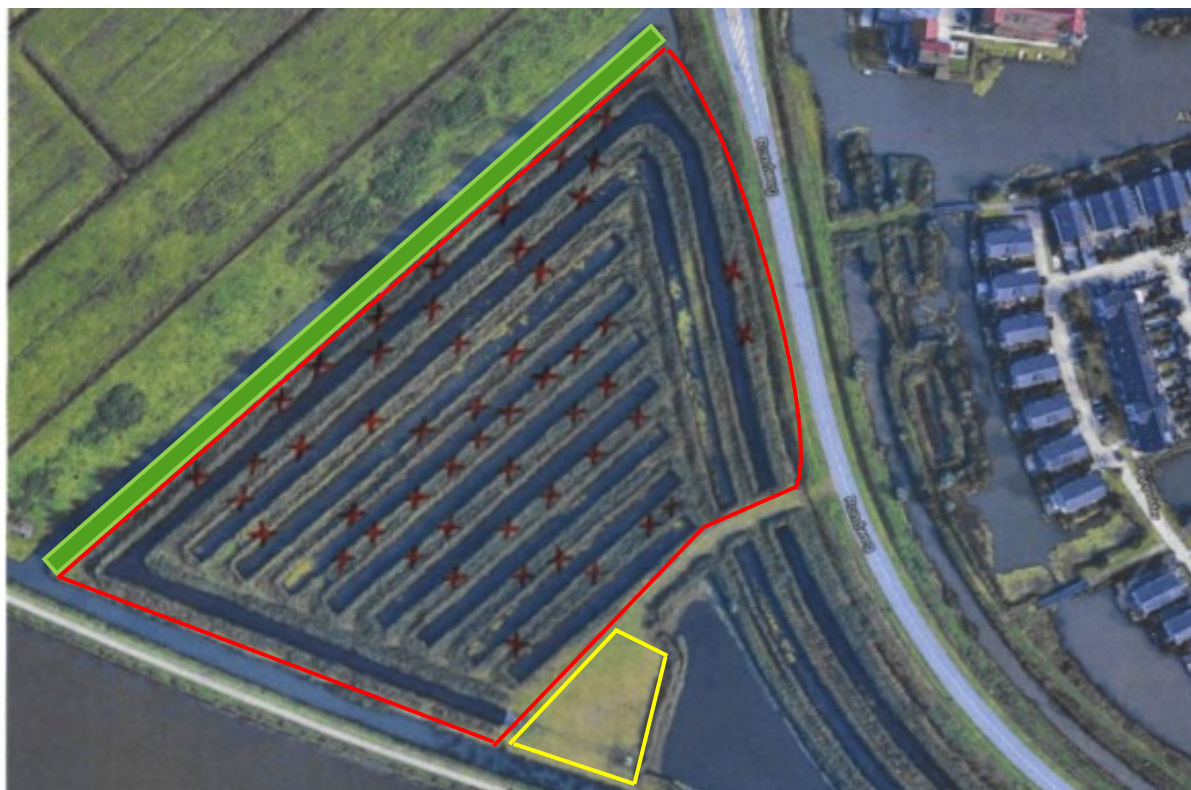
Datum veldbezoek 2019	18 maart	25 maart	1 april	9 april	15 april	23 april	29 april
varkens uitgelaten?	nee	ja	ja	ja	ja	ja	ja
# in gebruik zijnde ganzennesten	34	23	62	40	31	23	19
soort gans	grauwe	grauwe	grauwe	grauwe	grauwe	grauwe	grauwe
# bereikbare nesten	34	23	51	29	20	12	8
# bereikbare nesten met warme eieren	n.o.	n.o.	21	18	15	12	8
# onbereikbare nesten <u>buiten raster</u>	n.o.	n.o.	11	11	11	11	11
# onbereikbare nesten met warme eieren	n.o.	n.o.	11	11	11	11	11 (8 hiervan zijn geprikt)
# eieren begin bezoek	225	175	225	93	84	53	21
# eieren opgegeten	nvt	0	16	30	54	alle bereikbare eieren	alle bereikbare eieren
# eieren geraapt	157	129	94	0	0	0	alle resterende onbereikbare eieren*
# eieren einde bezoek	68	46	115	63	30	12	0
gedrag ganzen	vliegen weg	vliegen weg	vliegen weg	gaan eerst laag liggen en vliegen dan weg	gaan eerst laag liggen en vliegen dan weg	gaan eerst laag liggen en vliegen dan weg	gaan eerst laag liggen en vliegen dan weg
gedrag varkens	nvt	onderzoekend & enthousiast	slopen nesten	snel uitgeput door warm weer => uitlaat in 2 rondes	eten voor het eerst zonder brok nesten leeg	hongerig	hongerig, gaan bewust op zoek
nesten andere broedvogels	1 nest wilde eend	1 nest wilde eend	3 nesten wilde eend	3 nesten wilde eend	3 nesten wilde eend	3 nesten wilde eend	3 nesten wilde eend
gedrag wilde eend	n.o.	n.o.	n.o.	eend nabij varkens uitlaat vliegt weg en komt later terug	eend nabij varkens uitlaat vliegt weg en komt later terug	eend nabij varkens uitlaat vliegt weg en komt later terug	eend nabij varkens uitlaat zwemt weg met 6 jongen

*Op 29 april zijn ook de onbereikbare nesten leeg gehaald. Hier lagen of rottende eieren in of er is een deel door een ander diersoort (vermoedelijk een vos) weggehaald.

De onderzoeksgegevens geven antwoord op onze onderzoeksvragen

1. Hoeveel ganzennesten zijn er in het projectgebied? En hoeveel van welke soort?

In totaal zijn binnen het uitloopraster 51 nesten van de grauwe gans en 0 nesten van de brandgans geteld in het projectgebied (= uitloopraster zie rood kader in figuur 1) en 11 nesten in de voor de varkens niet toegankelijke oeverzone gelegen langs de noordwest kant van het projectgebied (zie groen kader in figuur 1). Zie voor de ligging van de nesten onderstaand figuur 1.

Figuur 1: Verdeling van nesten van de grauwe gans over het praktijkproefgebied. Groen kader (Google maps image)

2. Worden alle eieren opgegeten door de varkens? Zo nee, hoeveel blijven in het nest liggen?

Op 18 maart 2019 zijn de laatste aanpassingen gedaan in het veld. De varkens worden nog niet gehoed, maar de eieren in het veld zijn geraapt. In elk nest zijn er twee eieren achter gelaten voorzien van een gaatje (waardoor het embryo niet tot ontwikkeling kan komen). Dit om te voorkomen dat de ganzen naar een andere plek vertrekken om aldaar een nieuw legsel te beginnen. De geraapte eieren zijn gedurende de week gevoerd aan de varkens.

Op 25 maart en 1 april worden er door de varkens nul en 16 eieren gegeten, respectievelijk. Hun kleine bek is nog niet groot genoeg om de grote gladde ganzeneieren makkelijk te kunnen grijpen en wellicht moeten ze nog leren de eieren als voedselbron te herkennen. De eieren die niet worden gegeten door de varkens worden geraapt (op 2 na per nest) en gedurende de week gevoerd aan de varkens. In de weken daarna blijven telkens minder eieren in het veld liggen en worden meer eieren opgegeten door de varkens. Het additionele rapen van eieren wordt niet meer nodig geacht.

3. Op welke nesten wordt reeds gebroed en welke zijn verlaten?

Na de eerste veldronde (18 maart; zonder varkens) zijn eieren geraapt (op 2 na per nest). Hierna zijn reeds 11 nesten verlaten tot het volgende uitlaat moment 1 week later (25 maart). Daarna komen er

veel nesten bij en is er op 1 april 2019 sprake van 62 nesten van de grauwe gans met in totaal 225 eieren. Op 32 nesten wordt reeds gebroed (11 hiervan zijn onbereikbaar voor de varkens). In de hierop volgende drie weken worden gemiddeld 10 nesten per week verlaten, terwijl het percentage van nesten dat bebroed wordt stijgt, totdat op 23 april alle in gebruik zijnde nesten worden bebroed. Alhoewel op 23 april alle bereikbare nesten zijn leeggegeten door de varkens, zijn er 1 week later (29 april) weer 8 nesten in gebruik genomen en de gelegde eieren worden gebroed. Nadat op 29 april weer alle nesten werden leeggegeten, stoppen de ganzen met het maken van nieuwe nesten in het projectgebied en wordt in mei het hoeden van de varkens niet meer noodzakelijk geacht.

4. *Hoe reageren de ganzen?*

In de eerste weken vliegen de ganzen weg wanneer de door het projectgebied wordt gelopen. Naarmate het seizoen vordert, gaan de ganzen eerst liggen wanneer de varkens eraan komen en pas op het laatst vliegen ze weg.

Uit de gegevens blijkt dat er iedere week weer een aantal nesten minder in gebruik zijn. Dat suggereert dat een aantal broedparen het projectgebied gedurende de proef heeft verlaten. Dit gebeurde reeds van de eerste op de tweede week, terwijl de varkens toen nog niet zijn gehoed. Dat laat vermoeden dat het verlaten van de nesten veroorzaakt kan worden door het rapen van de eieren.

5. *Welke andere beschermde soorten kwamen er in het proefgebied broedend voor en zijn ook deze broedsels beperkt?*

Er zijn in totaal drie nesten van de wilde eend vastgesteld in het projectgebied. Alle nesten zijn onbeschadigd gebleven. In het eendennest dat het dichtste bij de route van de varkens lag, zijn zes jongen geboren. De twee andere nesten bevonden zich op een zekere afstand van de varkens. Ook deze nesten zijn uitgekomen.

Uitkomstpercentages ganzenbroedsels in 2019 in het projectgebied

Door het hoeden van de varkens is voorkomen dat de grauwe gans succesvol heeft kunnen broeden in het projectgebied. De varkens hebben alle eieren van in totaal 51 bereikbare nesten opgegeten. Alleen in drie van de 11 voor de varkens onbereikbare nesten (buiten het projectgebied), zijn mogelijk kuikens geboren. Dit is echter niet vastgesteld. Het zou ook kunnen zijn dat deze nesten zijn gepreedeerd. Het broedsucces is dus 100% gedaald binnen het projectgebied.

Omgevingsfactor

Gedurende de proef hebben ganzenbroedparen het plangebied verlaten, door het leegrapen van eieren (op 2 na per nest) en door de aanwezigheid van de varkens. Of deze in de directe omgeving wel tot broeden zijn gekomen is uit deze proef niet af te leiden en zou in een vervolgstudie kunnen worden onderzocht. Of er dit jaar meer ganzenbroedparen naar de omgeving zijn vertrokken dan in eerdere jaren, is ook niet af te leiden uit deze proef. Echter, het feit dat de ganzen ook al na de eerste week, in afwezigheid van de varkens, een vergelijkbaar aantal nesten hebben verlaten, laat vermoeden dat ganzen reageren op het verdwijnen van eieren uit hun nest en niet per se op de aanwezigheid van varkens.

Over de aanwezigheid van ganzenfamilies in de omgeving van het projectgebied lopen de meningen uiteen. Er zijn berichten dat er meer ganzenparen met jongen werden waargenomen, maar er zijn ook meldingen dat dit zou gaan om de ganzen met jongen die jaarlijks broeden bij de sportvelden en ganzenfamilies die gebroed hebben in de bebouwde omgeving.

Of de proef bij heeft kunnen dragen aan een gereduceerd broedsucces van de grauwe gans in de Provincie Utrecht is uit deze proef niet af te leiden.

Andere broedvogels succesvol beschermd

De drie nesten van de wilde eend in het proefgebied hebben geen schade ondervonden van de uitvoering van deze proef. Deze nesten zijn op voorhand gemarkeerd en de varkens zijn eraan voorbij geleid. Uit het nest van de wilde eend dat zich langs de uitlaat route van de varen bevond, zijn 6 kuikens geboren. Het broedsucces van deze soort lijkt dus niet beïnvloed door de aanwezigheid van de varkens.

Tijdinvestering van deze praktijkproef

Gedurende iets meer dan één maand - tussen 25 maart 2019 en 29 april 2019 - zijn de varkens iedere week, per keer ongeveer anderhalf uur, gehoed in het uitloopraster. Dit is altijd gedaan met minstens twee personen. In totaal zijn dit thans zes ronden van anderhalf uur uitgevoerd door minstens twee personen; dat is een tijdsinvestering van in totaal 18 uur.

Bovendien is per dag één hulpboer gemiddeld één uur in het projectgebied aanwezig geweest om de varkens te tellen en op hun welzijn te controleren en ook de watervoorziening en de stroom te controleren. Dat zijn in totaal voor de 50 dagen dat de proef werd uitgevoerd, 50 uur.

In totaal is er dus 68 uur extra tijd geïnvesteerd in het verzorgen en hoeden van de varkens tijdens deze praktijkproef, waarvan 50 uur door vrijwilligers (in ruil voor een goed stukje vlees van een waarde van in totaal 125 euro). Het zijn dus 18 betaalde uren die aan deze praktijkproef zijn besteed.

In vergelijking zijn in voorafgaande jaren door de Gemeente Houten twee keer per jaar eieren geraapt met twee man. Per keer zijn hieraan 3 uur besteed. In totaal is de inzet in voorgaande jaren dus 12 uur geweest per jaar.

Varkens leren eieren eten

De varkens konden pas in de laatste weken van de praktijkproef geheel zelfstandig de eieren opeten. Bij de start van de proef moesten de varkens nog leren dat ganzeneieren aantrekkelijk voedsel vormen en waren de dieren nog te jong/klein om eieren ter grootte van ganzeneieren te breken.

Foto: Dolinda Dupont Fotografie

Invloed van het hoeden van de varkens op de begroeiing

Alleen in het binnenraster is de grond grotendeels omgewoeld, oftewel het gras verdwenen. Er zijn echter geen grote kuilen gegraven of onevenheden in het terrein. Egalisatie van het terrein is derhalve niet aan de orde. Hierbij is wel belangrijk te vermelden dat dit ook komt, omdat er in het gebied waar het binnenraster zich bevindt graskeien onder het maaiveld liggen. Hierdoor kunnen de varkens niet diep de grond in wroeten.

Conditie van de grond in het binnenraster

Samenvatting

- Het tijdelijk inzetten van varkens om nesten van ganzen te prederen is niet eenvoudig vanwege wettelijke beperkingen samenhangend met risico's op dierziektes.
- Hoeden van varkens in een gebied waar ze permanent verblijven en niet in de openbare ruimte komen, is mogelijk.
- Gehoede varkens zijn in staat om nesten van ganzen onklaar te maken. In deze praktijkproef bleken tien éénmaal per week gehoede varkens in staat om 51 nesten in een gebied van 3,5 hectare onklaar te maken.
- De varkens leren snel de nesten van de ganzen te vinden. De varkens moeten een bepaalde grootte hebben (vooral de bek) om eieren ter grootte van ganzeneieren te kunnen breken. Het wordt door *Pig Me* aangeraden om te beginnen met varkens van 40-50 kilo.
- De tijdsinspanning voor het hoeden en verzorgen van de varkens tijdens de broedperiode was ongeveer 68 uren, waarvan 50 uur door vrijwilligers. Het zijn dus 18 betaalde uren die aan deze praktijkproef zijn besteed. Dit is iets meer in vergelijking met voorafgaande jaren wanneer door de Gemeente Houten 12 uur zijn besteed aan de handmatige nestbehandeling (prikken).
- Het verlaten van nesten door ganzen gebeurt zowel door het rapen van eieren uit de nesten als ook door de aanwezigheid de varkens/het leegeten van eieren door de varkens uit de nesten.
- Het broedsucces van de wilde eend werd niet beïnvloed door de aanwezigheid van de varkens.
- Het houden van de varkens leidt niet tot grote kuilen of onevenheden in het terrein (mede omdat er graskeien onder het maaiveld liggen die het diepe wroeten onmogelijk maken). Egalisatie van het terrein is niet noodzakelijk.
- Het is essentieel om bij de voorbereiding rekening te houden met alle wet en regelgeving. De NVWA heeft inzicht gegeven in de relevante diervoederwetgeving. De voorbereidingen en uitvoering in 2019 voldeden aan deze regelgeving.

Foto: Dolinda Dupont Fotografie

Aanbevelingen

- Omdat de varkens bij de start jong (en klein) waren en daardoor de ganzeneieren niet zelf konden breken, is het zinvol om bij een vervolg van deze praktijkproef grotere varkens met een hoger gewicht in te zetten (40-50 kilo). In een dergelijke proefopstelling wordt duidelijk of varkens - na een korte opstartfase waarin ze leren eieren als voedselbron te zien – zelfstandig ganzennesten leegeten.
- Inzet van varkens lijkt zinvol op plaatsen waar mensen niet goed in staat zijn om nesten op te sporen of in gebieden waar varkens permanent kunnen verblijven.
- Om te onderzoeken of varkens in staat zijn om ganzennesten effectief te prederen in bijvoorbeeld voor mensen slecht overzienbaar terrein zou een praktijkproef met permanente aanwezigheid van varkens zinvol zijn. Een dergelijk experiment kan wellicht uitgevoerd worden op de locatie in Houten (hierover wordt nog gesproken met *Pig Me* en de Gemeente Houten). Ook een locatie in een natuurgebied zou zich hiervoor goed lenen, waarbij dan tevens onderzocht kan worden wat de effecten van permanente aanwezigheid van varkens zijn op de natuurwaarden.
- Bij een volgende praktijkproef is het raadzaam om de aantallen broedende ganzen in de omgeving van het projectgebied ook te inventariseren en het broedsucces te bepalen/beperken.
- Er zijn verschillende focuspunten mogelijk bij een vervolg van deze proef op het terrein in Houten in het aankomende jaar:
 - 1) Om te onderzoeken of varkens in staat zijn om (moeilijk bereikbare) ganzennesten op te sporen als ze permanent in een proeflocatie verblijven is het zinvol hiervoor een praktijkproef uit te voeren. De inzet van personen voor het wekelijkse hoeden komt hiermee ook te vervallen, waardoor de efficiëntie (in uren) mogelijk toeneemt. Een dergelijke proef is mogelijk uitvoerbaar op de locatie in Houten.
 - a. Varkens zijn reeds aan het begin van het broedseizoen aanwezig. Hierdoor wordt ontmoedigd dat de wilde eend in het gebied gaat broeden, waardoor beschadiging en verstoring van nesten van deze beschermde soort kan worden voorkomen. Ook de ganzen zullen hierdoor waarschijnlijk ontmoedigd worden om in het projectgebied te gaan broeden. Dit op zich is al een waardevol gegeven om te weten te komen.
 - b. Varkens worden na begin van broedseizoen in het gebied gelaten. Hierdoor kan wellicht voorkomen worden dat de ganzen een nieuwe broedplek in de omgeving zoeken. Maar er bestaat een kans dat ook een enkel nest van de wilde eend wordt beschadigd.
 - 2) De varkens worden in het binnenraster gehouden en één keer per week in het buitenraster gelaten. Varkens van 40-50 kilo (aan het begin van de proef) worden ingezet. Gekeken wordt of varkens na een korte 'inwerk'-periode, zelfstandig de nesten ontdekken en de eieren opeten. In deze proefopstelling wordt voorkomen dat nesten van de wilde eend worden beschadigd (zie uitkomst van deze proef) en ganzen zullen minder snel geneigd zijn het projectgebied te verlaten en elders te gaan broeden.
- Bij deze (reeds uitgevoerde) praktijkproef bleek een aantal zaken nuttig om bij een volgende proef te beschouwen. Deze zijn als aandachtspunten opgenomen in bijlagen 1 en 2.

Dankwoord

Met dank aan:

- ❖ Josse Haarhuis - varkensboer en eigenaar van het bedrijf *PigMe*
- ❖ Peter van Wieringen - technisch medewerker openbare ruimte Gemeente Houten
- ❖ Gemeente Houten - grondeigenaar van projectgebied
- ❖ Vrijwilligers van de Groene Golf - bied kleinschalige leer/werktrajecten in het groen aan die uitgevoerd worden door mensen met afstand tot de arbeidsmarkt
- ❖ Alle hulpboeren
- ❖ Wikke Kuller - varkensspecialist en dierenarts voor oa varkens
- ❖ Gerdien Kleijer - dierenarts gespecialiseerd in varkens
- ❖ Dolinda Dupont Fotografie & Peter van Wieringen voor de foto's!

Foto: Dolinda Dupont Fotografie

Medewerking/toestemming grondeigenaar

Er zijn vanaf juli 2017 gesprekken gevoerd met de Gemeente Houten. De Gemeente Houten toonde interesse in de samenwerking, onder de volgende voorwaarden:

- Project financiering vanuit Provincie Utrecht;
- Voorkomen uitbraak van varkens.

Na dit gesprek zijn de projectideeën verder uitgediept. In mei 2018 zijn de plannen voor het project geconcretiseerd samen met Gemeente Houten en de gekozen varkensboer (Josse Haarhuis, bedrijf: *PigMe*). In augustus 2018 hebben we van de Gemeente Houten de uiteindelijke toestemming gekregen om door te kunnen gaan met dit project, onder bovenstaande en één bijkomende voorwaarde:

- Financiering van egalisatie van grond na afloop van het project, indien het wroeten van de varkens dit noodzakelijk maakt (geschat op ongeveer €2.000).

Gesprekken met varkensspecialisten en dierenartsen voor varkens

Sinds augustus 2017 zijn wij in gesprek gegaan met verschillende varkensdeskundigen en dierenartsen om o.a. te kijken naar de geschiktheid van het gebied voor het houden van varkens. Varkens zullen wanneer ze de mogelijkheid hebben het water in gaan om te zwemmen. Daarom is een goede afrastering nodig om uitbraak van de varkens te voorkomen. Bovendien is gebleken dat het tijdelijk (voor de broedperiode van de ganzen) inzetten van varkens en vervolgens weer terugbrengen bij de varkenshouder, problematisch kan zijn vanwege de risico's op overdracht van dierziektes. Dat betekent dat de varkens na de praktijkproef niet meer terug mogen op stal. Slacht of onderkomen in een kinderboerderij of dergelijke blijken de enige opties. Het is met *Pig Me* en de Gemeente Houten afgesproken dat de varkens tot de slacht in het proefgebied mogen verblijven.

Geschikte varkenshouder

In april 2018 zijn wij in contact gekomen met Josse Haarhuis, varkenshouder en oprichter van het bedrijf *Pig Me*; *varkenshouden met een missie*. *Pig Me* streeft ernaar om "Met de productie van vlees, de consumptie van vlees te verminderen." Josse Haarhuis probeert met zijn bedrijfsvoering dicht bij de consument te staan en met lokale partners te werken.

Duurzaamheid staat voor hem voorop. Josse is bereid om zijn varkens in te zetten voor deze proef. Hij is op de hoogte van de geldende wet- en regelgeving omtrent het houden van buitenvarkens. In augustus 2018 zijn we met *PigMe* overeengekomen de projectopzet verder uit te werken en te streven naar een start in het vroege voorjaar van 2019.

Varkensras

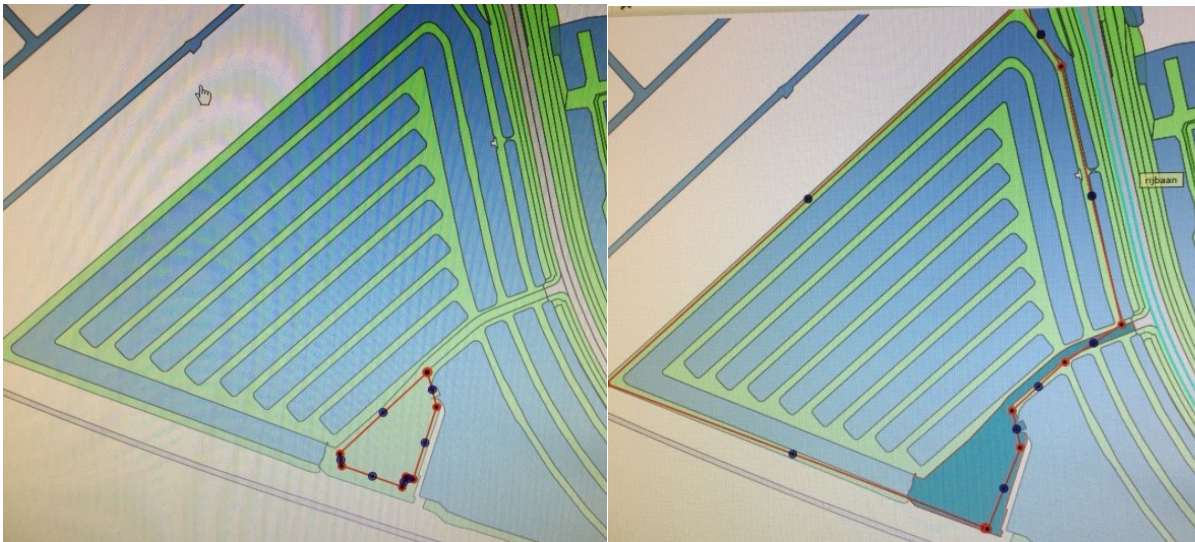
Het ras dat is ingezet is een kruising tussen Mangalitza, Landvarken en Duroc en gekozen om de volgende redenen: Deze kruising is rustig en vertoont wat minder wroetgedrag dan andere rassen, hiermee is de kans op schade aan het helofytenveld minimaal. De varkens zijn opgegroeid met schrikdraad, hiermee wordt de kans op uitbraak voorkomen.

Varkenshouder en eigenaar van het bedrijf Pig Me - Josse Haarhuis. (Uitsnede) Foto: Peter van Wieringen

Afrastering gebied

Het binnenraster en het uitloopraster bestaan uit twee stroomdraden. Het uitloopraster is alleen aangesloten op stroom wanneer de varkens ganzeneieren aan het zoeken zijn. Beide rasters zijn om de twee weken vrijgemaakt van planten met de bosmaaier. Hierdoor is de afleiding van stroom aan het riet of gras minimaal.

Figuur 2: Detail van plaatsing binnenraster (links) en uitloopraster (rechts)

Verzorging varkens en toezicht op hun welzijn

Water- en voervoorziening varkens:

Pig Me is verantwoordelijke voor de dagelijkse verzorging van de varkens. De middelen die *Pig Me* gebruikt zijn dier- en milieuvriendelijk. Een waterpomp voorziet de varkens continue met vers water uit de sloot. Op de huisvesting van de varkens is een zonnepaneel geplaatst die de waterpomp en het schrikdraad van energie voorziet. De varkens worden gevoerd met een duurzame brok gemaakt van 100% reststromen en deze is zes dagen voor de varkens onbeperkt beschikbaar van maandag tot zaterdag. Op zondag worden de varkens niet bijgevoerd waardoor ze op de maandag wanneer ze worden gehoed in het uitloopraster extra hongerig zijn.

Pig Me werkt met hulpboeren die vlakbij de locatie wonen. De hulpboeren voeren de dagelijkse controle uit, bestaande uit het controleren van het waterpeil, afraster (meten van stroomsterkte en controleren op gebreken) en het tellen van de varkens. Iedereen heeft een vaste dag.

Huisvesting varkens:

Volgens de wet- en regelgeving voor de varkenshouderij dienen de varkens te kunnen beschikken over schuilgelegenheid. *Pig Me* beschikt over een schuilhut (afbreekbaar & uit gerecycled materiaal) die hiervoor ingezet wordt. De schuilhut is 2,5 meter lang, 2,5 meter breed en 1,25 meter hoog en is geplaatst in het binnenraster.

Voor het neerzetten van een huisvesting voor de varkens is in november 2018 door de Gemeente Houten een omgevingsvergunning afgegeven.

Schuilhut

Behalve de schuilhut is een verharde ondergrond aangelegd in het binnenraster (afmetingen 4 meter bij 4 meter) waarop de varkens droog kunnen eten en vermenging met grond wordt vermeden.

Verharde ondergrond. (Uitsnede) Foto: Peter van Wieringen

Het werven van vrijwilligers en hun taken

Na aankondigen van het project in de lokale krant melden zich de eerste vrijwilligers om als "hulpboer" mee te willen werken aan het project. Na het loslaten van de varkens in het gebied, met bijkomende media-aandacht, worden dat alleen nog maar meer. Tot de vrijwilligers behoorden chefkoks, gemeentemedewerkers, mensen met een afstand op de arbeidsmarkt (De Groene Golf) en buurtbewoners.

Praktijkproef ontheffingsplichtig

De inzet van varkens voor de reductie van het broedsucces van de grauwe gans en de brandgans is ontheffingsplichtig voor de Wet natuurbescherming. De provincie Utrecht heeft hiertoe op 27 februari 2019 een ontheffing Wet natuurbescherming verleend. Ook voor het geval er bij deze proef een nest van een wilde eend zou worden beschadigd, is bovengenoemde ontheffing van kracht.

De varkens eieren leren eten

In maart zijn de varkens in het binnenraster losgelaten en krijgen ter proef kippeneieren gevoerd, welke ze na een eerste ontdekkingsfase, zelfstandig breken en opeten.

Foto: Peter van Wieringen

Tijdens een eerste verkenningsronde zonder varkens midden maart, worden ganzeneieren in het veld geraapt en gedurende de week gevoerd aan de varkens. De eieren moeten op dit moment nog eerst gebroken worden; de varkens zijn nog te klein om de eieren zelfstandig met hun bek te openen.

Eind maart, tijdens de eerste uitloop van de varkens, zijn de varkens nog niet gewend aan het eten van de eieren uit de nesten en zijn daardoor alleen naar de nesten toegegaan waar ze naartoe zijn gelokt met voer. Er is toen besloten om voer in alle nesten te strooien en een tweede ronde met de varkens te lopen. Tijdens de tweede ronde zijn de varkens zelfstandig op pad gegaan. Ze werden niet actief naar de nesten gelokt, maar toch vonden ze rond de 90% van alle nesten.

Begin april eten de varkens reeds zelfstandig de eieren uit de nesten; hun bek is groot genoeg om ze te kunnen breken. Een week later eten de varkens voor het eerst de nesten leeg zonder dat er brokken in zijn gelegd. Eind april gaan de varkens gericht op zoek naar de nesten. Alle eieren in de bereikbare nesten worden opgegeten.

Bijlage 2: Aandachtspunten

De praktijkproef is verlopen zoals gepland. Aan het begin is er veel belangstelling geweest van de media (RTV-Utrecht, SBS6, Radio 1 (Vroege Vogels), Radio 5, AD). Deze belangstelling was positief en belangstellend van aard. Er waren echter ook kritische reacties, die mogelijk van belang zijn voor het afwegen over een vervolg van de praktijkproef in 2020. Daarom wordt hier kort op ingegaan.

Kort na de start informeerde de Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn van het Ministerie van LNV naar de uitvoering. Er werden bezorgde vragen gesteld. Dat gebeurde telefonisch en het bleek goed mogelijk om deze kritische ambtenaar te overtuigen van de zorgvuldigheid waarmee de praktijkproef was voorbereid en gestart. Ontheffing Wet natuurbescherming was verkregen en er was een Omgevingsvergunning. De voorzieningen op de verblijfplaats van de varkens waren op orde en de varkens worden tijdens de proef niet verplaatst. Vanaf de start tot het moment van de afvoer van de varkens verblijven ze binnen het projectgebied.

Vervolgens ontving de gedeputeerde een brief van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde over de grote risico's van deze proef, onder meer in relatie met Afrikaanse varkenspest. Hier is, samen met de varkenshouder en de betrokken dierenarts, een antwoord op gedicht die gedeputeerde Maasdam heeft verstuurd, waarna de storm weer geluwd is. Kern van het antwoord met betrekking tot dierziektes was:

“Ten aanzien van besmettelijke dierziektes die een gevaar zijn voor de commerciële varkenshouderij is een risico-inventarisatie gemaakt. Het zou daarbij voornamelijk gaan om Afrikaanse Varkenspest, Klassieke Varkenspest en Aujeszky. Nederland is op dit moment vrij van al deze ziektes. Indien er ergens in het land Klassieke Varkenspest of Aujeszky uitbreekt zullen de dieren in Houten opgehokt worden, of, indien er nog geen sprake is van een landelijk vervoersverbod zullen deze dieren direct naar de slacht gaan. Afrikaanse Varkenspest (AVP) vertoont echter een ander verspreidingspatroon dan de andere twee ziektes. Het grootste risico voor AVP wordt gevormd door transportmiddelen, het voeren van besmet voedsel en contact met wilde zwijnen. De dieren in Houten worden enkel vervoerd door middel van eigen, gereinigde transportmiddelen, dus dit risico is nihil. Een ander groot risico vormt het voeren van besmet voedsel door mensen aan varkens. Deze varkens zijn door een drie meter brede strook water en aan de andere zijden met een hek gescheiden van ieder menselijk contact. Verder staan er borden waarin gemeld wordt dat de dieren niet gevoerd mogen worden. Er wordt geen swill (gekookt keukenafval en etensresten) gevoerd. Voor wilde zwijnen geldt een nul-stand in Utrecht en zwerfende wilde zwijnen zijn niet te verwachten in de omgeving van Houten. De kans dat de varkens in dit varkensarme gebied besmet worden met een dierziekte als bovengenoemde is momenteel dus zeer klein en zeker niet groter dan bij een commercieel biologisch bedrijf met een commercieel biologisch bedrijf met buitenuitloop van de varkens”.

Op 18 juli 2019 informeerde een Inspecteur Auditor Feed bij de NVWA naar de praktijkproef. Ook zij stelde bezorgde vragen, onder meer met betrekking tot de ganzeneieren als voedingsmiddel voor de varkens. Omdat inmiddels het broedseizoen van de ganzen voorbij was, en de varkens dus ook geen ganzeneieren meer zouden nuttigen is afgesproken om, zodra de conceptrapportage beschikbaar is, een overleg te voeren, om de mogelijke risico's die de NVWA ziet te beoordelen en zo nodig te betrekken bij aanbevelingen voor een vervolg. Dat gesprek met de NVWA vond plaats op 22 oktober 2019; ook aanwezig waren de varkenshouder Josse Haarhuis en de betrokkene dierenarts Wikke Kuller. Belangrijkste punten uit dit gesprek waren:

De algemene en specifieke verplichtingen voor een veehouder staan nader beschreven in de EG verordening 183/2005. Met betrekking tot het voeren van voedselproducerende dieren dient de veehouder zich te houden aan de voorschriften van bijlage III van deze verordening. Het beweiden van weilanden en akkerlanden door voedselproducerende dieren (bv. scharrelvarkens) is toegestaan

met dien verstande dat de veehouder deze percelen dusdanig beheert dat verontreiniging(en) van levensmiddelen van dierlijke oorsprong door de fysische, biologische en/of chemische gevaren tot een minimum worden beperkt. Met betrekking tot 'gevaren' is enige kennis over de omgeving van de percelen en de percelen zelf wel van belang. De uitleg over de voorbereiding van het project te Houten in 2019 gaf de NVWA de indruk dat er zorgvuldig te werk was gegaan.

Hoewel ganzeneieren niet in het Feed Material Registerverordening (EG verordening 68/2013) zijn opgenomen, geldt voor vrije uitloopvarkens die op weidepercelen aanwezige (ganzenei)eren eten dat deze eieren niet als voedermiddel in de handel gebracht zijn en daarmee niet vallen onder de verplichting van aanmelden in het Feed Material Register.

Geconcludeerd is dat het project zorgvuldig is voorbereid en dat het voldoende is om bij voortzetting in 2020 een vergelijkbaar zorgvuldige voorbereiding in acht te nemen en van de start van het project melding te doen bij de NVWA.